

ԴԱՎԻԹ ՎԻՐԱԲՅԱՆ

1973 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՐԱԲԱ-ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԵՎ
ՀՈՐԴԱՆԱՆԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ

Հորդանանը, ի տարբերություն Սիրիայի և Եգիպտոսի, անմիջական մասնակցություն չունեցավ 1973թ. պատերազմում, այլ բավարարվեց Սիրիային օժանդակ գործադիմություններ ուղարկելով՝ 3-րդ զբաղառանկային դիվիզիան և 4-րդ տանկային բրիգադը։ Առկա էին մի շարք պատճառներ։

Հրեական պետականության կերտման առաջին տարիներին ի վեր պաղեստինցի փախստականները հսկայական գաղութներ կազմավորեցին Հորդանան գետի արևելյան ափին։ Աստիճանաբար նրանք կազմեցին Հաշիմյան թագավորության բնակչության մեծամասնությունը։ Ժամանակի ընթացքում փախստականների ճամբարները անցան պաղեստինցիների վերահսկողության ներքո։ Նվազագույն կերպով ինտեգրացվելով հորդանանյան հասարակությանը, պաղեստինցի գրոհայինները անարգում էին երկրի օրենքները և բացեիքաց սպառնում թագավորության տապալմամբ։ Նրանք ստեղծել էին «պետություն պետության մեջ»։ Հորդանանյան բանակի հետ բախումները, օտարերկրյա քաղաքացիական ինքնաթիռների առևանգումը Հորդանանի տարածք, ինչպես նաև մահափորձերը Հուսեյն թագավորի դեմ, ստիպեցին թագավորին երկրում հայտարարել ռազմական դրություն և հաշվեհարդար տեսնել ֆիդայիների հետ։

Նշենք, որ որոշ հորդանանյան զործիչներ, ինչպես, օրինակ, Վասֆի աթ-Թալը, որն, ըստ պաշտոնական տեղեկությունների, հինգ անգամ նշանակվել էր երկրի վարչապետ, դեմ էին պաղեստինցիներին։ Նրանք չէին կիսում Հուսեյն թագավորի ցանկությունը՝ վերամիավորել Հորդանան գետի արևելյան և արևմտյան ափերը, պաղեստինցիներին համարում էին օտարներ, և գտնում, որ զրկվելով արևմտյան ափից՝ Հորդանանը ոչինչ չի կորցնում, այլ, ընդհակառակը, շահում է²։ Նման դիրքորոշումը հասկանալի է, հաշվի առնելով պաղեստինցի գրոհայինների որոշ կազմակերպությունների անպարկեշտ վարքագիծը։

1970թ. տեղի ունեցան «Սև սեպտեմբերի» իրադարձությունները, երբ հորդանանյան զորամիավորումները ջախջախեցին պաղեստինցիների ջոկատները։³ Արդյունքում պաղեստինցիները, տալով շուրջ 5 հազար զոհ,

վտարվեցին երկրից: Այլ աղբյուրների համաձայն, այդ օրերին գոհվեցին շուրջ 1300 գրոհայիմներ, իսկ ընդհանուր առմամբ գոհերի ընդհանուր քանակը կազմեց 20,000 մարդ, որից 15,000-ը՝ պաղեստինցիներ:⁴ Նշենք, որ պաղեստինցի ֆիդայիիների գործողությունները էական վնաս չէին հասցնում Իսրայելին, սակայն առիթ էին հանդիսանում պատասխան պատժիչ գործողությունների, իսկ Հորդանանի թագավորական ուժերն ի վիճակի չէին դիմակայելու իսրայելյան նախահարձակողական հարվածներին:

Գնալով ավելի հաստատուն են դառնում այն ենթադրությունները, որ պարբերաբար գաղտնի հանդիպումներ են տեղի ունեցել հորդանանյան և իսրայելյան պաշտոնյաների միջև: Մասնավորապես, հայտնի է, որ Իսրայելի իշխանությունները տեղյակ էին 1973թ. նախապատրաստվող սիրիա-եգիպտական հարձակման մասին: Ըստ մի տեսակետի, իսրայելյան կողմին դրա մասին տեղեկացրել էին հորդանանյան իշխանությունները:⁵ Սա հնարավոր է, եթե հաշվի առնենք, որ 1970թ. սեպտեմբերյան իրադարձություններից անմիջապես հետո, երբ Սիրիան վարձեց իր զորամիավորումները ուղարկել Հորդանան՝ պաշտպանելու պաղեստինցի գրոհայիմներին, իսրայելյան իշխանությունները լուրջ նախագգուշացում արեցին Սիրիային: Իհարկե, միայն դա չէր, որ անհնար դարձրեց սիրիական մեծաքանակ զինված ուժերի ներխուժումը Հորդանան, այլ ԱՄՆ-ի 6-րդ նավատորմի մուտքը Սիջերկական ծով, ինչպես նաև ԽՍՀՄ-ի ճնշումները Սիրիայի իշխանությունների նկատմամբ: Դա ստիպեց սիրիական իշխանություններին բավարարվել փոքրաքանակ զրահատանկային զույգ ուղարկելով, որն էլ ջախջախվեց հորդանանյան թագավորական ուժերի կողմից: Նշենք, որ այդ զորամիավորումը հանդերձավորված էր պաղեստինցիների նման:

Անշուշտ, այս ամենում մեծ դեր է խաղացել ԱՄՆ վարչակարգը: 1970թ. տեղի ունեցավ ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Ռոջերսի այցը տարածաշրջան, որի ընթացքում նա ներկայացրեց խաղաղ կարգավորման իր նախագիծը: Սրան հաջորդեցին 1972թ. Հուսեյն թագավորի և Իսրայելի վարչապետ Գոլդա Մեյերի հաջորդական այցերը Սպիտակ Տուն:

Հետաքրքրական է իսրայելցիների դիրքորոշումը այս իրադարձությունների ժամանակ: Այդպես, բարձրաստիճան զինվորական հրամանատարությունը պահանջում էր միջամտել Հորդանանում տեղի ունեցող իրադարձություններին: Այդ հարցը կարգավորելու նպատակով Գոլդա Մեյերը սեպտեմբերին մեկնեց ԱՄՆ՝ համաձայնեցնելու ընդհանուր վարքագիծը և կոորդինացնելու գործողությունները: Զենարկվեցին համատեղ ամերիկա-իսրայելյան գործողությունները Հորդանանի իրադարձություններին միջամտելու վերաբերյալ, համատեղ գործողություններ Սիրիայի, Լիբանանի և այլ արաբական երկրների հանդեպ: Նախատեսվում էր Հորդանանում ԱՄՆ-ի 6-րդ նավատորմի աջակցությամբ ԱՄՆ-ի դեսանտի տեղակայումը՝ երկիրը հնարավոր սիրիական ներխուժումից պաշտպանելու և Հորդանանում ԱՄՆ-ի քաղաքացիների անվտանգությունն ապահովելու համար:

Թագավորության հարաբերությունները հարթ չէին սահմանակից արաբական հանրապետությունների հետ: Իրաքի, Սիրիայի և Եգիպտոսի հեղուկախական վարչակարգերը փորձում էին տապալել Հորդանանի թագավորական իշխանությունը: Հորդանանն, ի տարբերություն այլ արաբական երկրների, չունի բնական ռեսուրսների հարուստ պաշարներ: Երկրի բնականոն զարգացման համար մշտապես անհրաժեշտ են եղել մեծածավալ ֆինանսական միջոցներ: Հորդանանին, որպես Իսրայելին սահմանակից երկրի, մնան հատկացումների մասին որոշումներ ընդունվեցին արաբական երկրների լիգայում, սակայն, երբ գործը հասնում էր զամարների տրամադրմանը, ապա դրանք կամ չէին վճարվում, կամ էլ վճարվում էր միայն մի մասը, իսկ 1970թ. իրադարձություններից հետո երկրի տնտեսությունը հայտնվեց ճգնաժամային վիճակում՝ մնալ հատկացումների դադարեցման պատճառով 1973թ. պատերազմի նախօրեին Հորդանանը դեռևս գտնվում էր արաբական երկրների կալմից ձեռնարկված մեկուսացման մեջ: Դա հետևանք էր 1970թ. «Սև սեպտեմբերի» իրադարձությունների: Սեպտեմբեր ամսին կարծես թե վիճակը զմում էր կտրուկ փոփոխման: Երեք տարվա մեկուսացումից հետո կազմակերպվեց հանդիպում Հորդանանի Հուսեյն թագավորի, Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադի և Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադատի միջև: Հանդիպման նպատակներից մեկը Արևելյան ճակատի ակտիվացումն էր: Չմայած որ մնալ հանդիպումը արդեն իսկ առաջընթաց էր, սակայն ավելի լուրջ վտխահամաձայնություն ձեռք չբերվեց, քանզի Հորդանանի թագավորը հրաժարվում էր թույլատրել պաղեստինցի զրոհայիններին վերադառնալ Հորդանան: Բացի դրանից, Հուսեյնը չէր կիսում Սիրիայի և Եգիպտոսի առաջնորդների մարտական տրամադրությունը և հրաժարվում էր Իսրայելի դեմ մոտալուտ պատերազմի գաղափարից, մինչև արաբական բանակները ավելի լավ պատրաստված չլինե՞ն⁶:

1967թ. պատերազմից հետո բավականին վտխվել էր Հորդանանի դիրքորոշումը Իսրայելի նկատմամբ: Եթե նախկինում Հորդանանը մնացած արաբական երկրների պես չէր ընդունում Իսրայելի պետականությունը որպես այդպիսին, ապա այժմ պատրաստ էր բանակցելու հրեաների հետ: Դրա մասին են վկայում Հուսեյն թագավորի մի շարք հայտարարությունները: 1969թ. ապրիլի 10-ին նա առաջարկել էր Մերձավորարևելյան Խաղաղ Գործընթացի իր նախագիծը՝ բաղկացած 6 կետից: Նա կոչ էր անում արաբական երկրներին ճանաչել Իսրայելի պետությունը, ապառնել խաղաղ նավազնացություն տարածաշրջանի միջազգային ջրերում, իսկ որպես դրա նախապայման՝ Հուսեյն թագավորը կոչ էր անում Իսրայելին ետ քաշվել 1967թ. հունիսի 4-ի սահմանները: Մեկ այլ դեպքում հորդանանյան մնալ դիրքորոշման մասին է վկայում այն, որ Հուսեյն թագավորը 1970թ. գարնանը ընդունեց ամերիկյան պետքարատղար Ռոջերսի մերձավորարևելյան խնդրի խաղաղ կարգավորման նախագիծը: Ինչպես նշում է Ե.Պիրլինը,

Ռոջերսի նախագծը պատմական մեծ դեր խաղաց՝ նշմարելով «եռյ խաղա-
դուքյան դիմաց» սկզբունքը⁷:

Հուսեյն թագավորի հաջորդ նախագծում՝ ներկայացված 1972թ. մարտի 15-ին, հայտարարվում էր Միացյալ Արաբական թագավորության ստեղծման մասին:⁸ Այդ նախագծով հաշիմյան ընտանիքի իշխանության ներքո միավորվելու էին Հորդանան գետի արևելյան և արևմտյան ափի տարածքները: Թագավորը ներկայացրեց այս նախագիծը՝ ելույթ ունենալով Բասման դղյակում: Նա նշեց, որ դեռ 1948-1949թթ. արաբա-իսրայելյան պատերազմի ժամանակ, հորդանանյան բանակը, չնայած փոքրաքանակ էր, այնուամենայնիվ կարողացավ իսրայելյան ներխուժումից փրկել Պաղեստինի մի մասը և Երուսաղեմի արաբական մասը: Նա հիշեցրեց, որ ամբողջ Պաղեստինից արաբներին մնացին միայն որպես «Արևմտյան ափ» հայտնի շրջանը և Գազայի գոտին: Արևմտյան ափի միավորումը Անդրհորդանանին ներկայացվեց որպես ժողովրդի կամքի համաձայն մի քայլ: Եվ այժմ նույնպես նշվում էր (մասնավորապես հորդանանյան մամուլում), որ Հորդանանը Պաղեստինն է, իսկ Պաղեստինը՝ Հորդանանը, և Հաշիմյան ընտանիքի բնական իրավունքն է իշխել Պաղեստինում և ներկայացնել պաղեստինցիներին: Նման ծրագրի առաջ քաշումը, ըստ Ե.Պիրիի, հնարավոր էր միայն իսրայելցիների ապրիորի, լռակյաց համաձայնության առկայության դեպքում⁹: Արաբական երկրների, մասնավորապես Իրաքի կողմից, այս ծրագիրը գնահատվեց որպես պարտվողական, արաբ ազգի և Պաղեստինի ժողովրդի շահերը դավաճանող մի ծրագիր: Ի հակակշիռ դրա, իրաքյան իշխանությունները որոշեցին առաջարկել Սիրիային և Եգիպտոսին միավորվել Իրաքի հետ:¹⁰ ԱՄՆ մամուլը այդ շրջանում ակնարկում էր, որ Իսրայելն ու Հորդանանը գաղտնի կերպով փոխհամաձայնության են հասել պաղեստինյան խնդրի կարգավորման շուրջ: Նշենք, որ իսրայելյան պաշտոնական արձագանքը այդ նախագծի վերաբերյալ բացասական էր: Միայն Իսրայելի արտգործնախարար Ալլոնը հայտարարեց, որ Հուսեյն թագավորի ծրագիրը չի հակասում իր սեփական պատկերացումներին այդ հակամարտության կարգավորման վերաբերյալ:¹¹ Իսրայելի շահերին լիովին համապատասխանում էր Հաշիմյան միապետի իշխանության ներքո ֆեդերատիվ թագավորության առկայությունը, մինչդեռ առանձին պաղեստինյան պետության ստեղծման տարբերակը ձեռնադրելու իսրայելին: 1973թ. պատերազմից հետո, Մոշե Դալանը, որը պաղեստինյան խնդրի կարգավորման մի ծրագիր էր ներկայացրել դեռևս 1967թ., մասնավորեցրեց իր այդ ծրագիրը, նշելով, որ Իսրայելը իր իշխանությունը պետք է տարածի Գազայի գոտու, ամբողջ Երուսաղեմի և արևմտյան ափի տարածքների վրա, սակայն որոշ վարչական ֆունկցիաներ կարող են փոխանցվել Հորդանանին:

Մշակվեցին նաև մի շարք այլ ծրագրեր, որոնք միավաճ էին կարգավորելու մերձավորարևելյան հակամարտությունը: ԱՄՆ-ում մշակված մի շարք նախագծերի, մասնավորապես, Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր

Ֆիշերի ծրագրի դադարը, թույլ են տալիս ենթադրելու, որ ինչ-որ գործընթացներ տեղի են ունեցել, որոնք հնարավոր են դարձնում արաբա-իսրայելյան սեպարատ փոխհամաձայնությունները:

Այսպես, Հորդանանին մեղադրում էին Իսրայելի հետ զաղտնի բանակցություններ վարելու մեջ ոչ միայն Պաղեստինի տարածքների հարցում: 1973թ. ապրիլի կեսերին, երբ Բեյրութում սպանվեցին երեք պաղեստինյան առաջնորդներ, գրավյալ տարածքների մամուլը մեղադրեց Հորդանանին այդ հարցում Իսրայելին աջակցելու մեջ¹²:

Իսկ միգուցե Հուսեյն թագավորը հենց սկզբից էլ, հասկանալով Սադաթի իրական նպատակները, չցանկացավ իր երկիրը ենթարկել փորձության: Համենայնդեպս, մնան եզրահանգման կարելի է գալ ընթերցելով Հուսեյնի հարցազրույցը Ե. Պրիմակովի և Ի. Բելյակի հետ¹³:

Հաշվի առնելով, որ արաբական հանրապետական վարչակարգերը միտում ունեին տապալելու թագավորական ռեժիմը, իսկ ժամանակի երկրներն աշխարհի սոցիալիստական ճամբարում տեղ չկար թագավորական իշխանակարգով Հորդանանին, թագավորությունը ձգտում էր հզոր հովանավորներ փնտրել արևմուտքում, մասնավորապես, ի դեմս ԱՄՆ-ի՝ ազատվելու արաբական երկրների կախվածությունից: Այսպես, 1952-1972թթ. ԱՄՆ-ը Հորդանանին տրամադրեց շուրջ 887,2 մլն. դոլարի տնտեսական և ռազմական օգնություն: Այս տվյալները ամփօփված էին ԱՄՆ-ի կոնգրեսում հրապարակված ամերիկյան գլխավոր վերահսկիչի հաշվետվության մեջ: Այդ հաշվետվության մեջ առկա էր ևս մի հետաքրքրական պահ: ԱՄՆ-ի հետաքրքրությունը Հորդանանի նկատմամբ բացատրվում էր ոչ միայն ամերիկա-արաբական ավանդական կապերով և արաբա-իսրայելյան հակամարտության առկայությամբ, այլ նաև երկրի (Հորդանանի) «հսկայական նավթային պաշարներով»:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը, համոզվում ենք, որ իրադարձությունների հետագա տրամաբանական զարգացման արդյունքում Հորդանանը կարող էր լինել առաջին արաբական երկիրը, որը սեպարատ փոխհամաձայնագիր էր կնքելու Իսրայելի հետ: Սակայն իրականությունը ցույց տվեց, որ Հուսեյն թագավորը, զերծ պահելով Հորդանանը 1973թ. պատերազմից, այնուամենայնիվ, հետամուտ մնաց համաարաբական շահերին:

DAVID VIRABIAN

THE ARAB-ISRAELI WAR OF 1973 AND THE POSITION OF JORDANIA

(Summary)

In 1973 Jordan wasn't involved in the Arab-Israeli war as Syria and Egypt. There were some reasons for this. The presence of the Palestinians with their

military organisations which created in Jordan a "state in the state", negative attitude of the Jordanian society and the role of the USA. In addition to the above mentioned there was the negative position of neighbouring Arab countries towards the Kingdom of Jordan, which at that time was facing economic problems.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. G.Lenczowski, American Presidents and the Middle East, Durham, London, 1990, p. 125.
2. It.Rabinovich, H.Shaked, From June to October, The Middle East between 1967 and 1973, New Brunswick, New Jersey, 1978, p.239.
3. Н.Оганесян, Отношения Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ереван 1985, с.74.
4. Е.Дмитриев, Палестинская трагедия, Москва, 1986, с.80.
5. Ռ.Շարաշխյան, Միջիշ-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1996), Երևան, 2000, էջ 47:
6. ТАСС, Атлас еженедельной иностранной информации 38/846/, 21 сентября 1973г., Об итогах переговоров Садата, Асада и Хусейна, с.42,43.
7. Е.Пырлин, Ближневосточный лабиринт, Москва, 1996, с.28.
8. Н.Оганесян, Указ.соч., с.76.
9. Е.Пырлин, Указ.соч., с.32.
10. Н.Оганесян, Указ.соч., с.76.
11. Е.Пырлин, Указ.соч. Указ.соч., с.35.
12. ТАСС, Атлас еженедельной иностранной информации 17/825/, 27 апреля 1973г., Печать об отношениях между арабскими странами и США, с.32.
13. Е.Примаков, История одного сговора, Москва, 1985, с.44.